

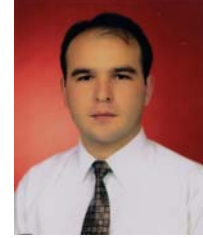
Aydınlanma'nın Fransız Düşüncesi İçinde “Katı Liberal Değerler” Bağlamında Ele Alınmasında Ansiklopedi Ve Ansiklopedistlerin Yeri

Dr. Fikret ÇELİK*

Arş. Gör. Serdal FİDAN**

Dr. Kamil ŞAHİN***

ÖZET

Aydınlanma Çağı, günümüzde siyaset felsefesinin önemli konularının oluştuğu, dönüşüme uğradığı ve farklı mekânlarda, farklı anlamlar yüklenen bir çok konuyu tartışmalı hale getiren bir dönem olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde bir çok ideolojik düşüncenin yeniden ele alınmış, fakat Batı düzleminde İngiltere ve Kıta Avrupası'nda ise bu fikirlerin farklı şekillerde ön plana çıkartıldığı görülmüştür. Özellikle de Fransa'da tüm Aydınlanma değerlerinin, başta “liberal değerler” olmak üzere daha “katı”, daha “köktenci” bir şekilde ele alınarak topluma sunulduğu dikkat çekmiştir. Bu gelişmeler de Fransız Devrimi'ni oluşturan süreçte Fransa'da Ansiklopedi çevresinde şekillenmiştir. Ansiklopedi çevresinde ele alınan düşünürlerde, Ansiklopedistler olarak nitelendirilmişlerdir. Dönemin en önemli Fransız düşünürlerini çevresinde toplayan Ansiklopedi, liberal değerler çerçevesinde ve özellikle baskıcı din anlayışına bir tepki olarak, “salt” aklı ön plana çıkartan, toplumu merkeze alan ve evrensel olarak nitelendirilen siyasal haklar düzleminde bir düşünce geleneğinin Fransa'da gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçten bir süre sonra ise baskıcı olarak nitelendirdiği Kilise ile devlete karşı, toplumun topyekûn özgürlüğünü vaaz eden, ancak “Jakoben”, evrensel değerler üzerinden “homojenize toplum” ve zaman zaman da normatif bilim anlayışını kutsayan “Pozitivizm” düşüncesinin Fransa ile Batı düşünce ikliminin belli bir kesiminde hâkim fikir olduğu görülmüştür. Bu düşünceler çerçevesinde geliştirilen ideolojiler

* Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fikretcelik23@gmail.com

** Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, serdalfidan@hotmail.com

***Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, kamils@sakarya.edu.tr

ile fikir akımlarının günümüzdeki hâkim olan toplum, ideoloji ve siyasal fikir kalıplarını etkilediği de muhakkaktır. Ancak Ansiklopedi'nin oluşmasında ve günümüze kadar sürdürülmesinde önemli katkıları olan bu düşüncelerin, günümüz toplumunun/toplumlarının liberal değerler çerçevesinde gelişlerinde yönelik sağladığı katkılar ise halen tartışmaya açık bir konu olarak önümüzde durmaktadır.

Anahtar kelimeler: Aydınlanma, Ansiklopedi, Ansiklopedistler, Fransa, liberal değerler.

The Role Of Encyclopedia And Encyclopedists In The French Thinking Of Enlightenment As A Part Of “Extreme Liberal Values”

ABSTRACT

Contemporarily, the age of Enlightenment can be characterized as a period where the important features of political philosophy were formed, transformed and where a multitude of issues subjected to different meanings became debatable in various forums. In this era, many ideological thoughts were reevaluated, but in terms of the West, these ideas were promoted in different ways in England and Continental Europe. It is especially notable that the ideas of the Enlightenment age in France, starting with the “liberal values” were processed and presented to the people in a particularly “extreme” and “fundamental” matter. This development took place among the Encyclopedic circles in France in a process leading to the French revolution. The thinkers grouped around the Encyclopedic circle are named Encyclopedists. Gathering the most important French thinkers of its time, Encyclopedia in France, prepared the field for a way of thinking around liberal values encompassing political rights as universal, highlighted “pure” intellect and put the society in focus as a reaction to a particularly oppressive religious understanding. In this process, the thought of “Positivism”, although “Jacobin” and at times glorifying normative sciences and “homogenized societies” through universal values, became the leading way of thinking in France and in certain parts of the West as a preacher of total liberation of the people, as a counterpart to the Church and state which in time became described as oppressive. It is a fact that the ideologies and current of views extracted from these thoughts are affecting the empowered societies, ideologies and political views of today.

But the debate is on whether or not the thoughts largely responsible for the development and survival of Encyclopedia to our time have any effect on our current society/societies in terms of progress concerning liberal values.

Key words: Enlightenment, Encyclopedia, Encyclopedistés, France, Liberal values.

GİRİŞ

Aydınlanma Çağı, oluştuğu genel iklim içerisinde siyaset felsefesi dahilinde ele alındığında, topluma yönelik düşüncelerinin gelişmesine olanak sağlayan fen ve matematik bilimleri ile iktisadi ve sanatsal faaliyetlerde atılan adımların bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir dönemdir. Özellikle XVII. yüzyılda, Descartes, Spinoza, Leibniz gibi düşünürlerin ortaya atmış oldukları mantıksal ve akli ön plana çıkartan görüşlerin gelişmesi, bunun dünya düşünce iklimine doğa metafiziği ve ahlak metafiziğini hediye etmesi, toplumların düşüncelerinin yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Aydınlanma Çağı, bu gelişmelerin bireyleri ve toplumları hazır hale getirdiği bir zamanda yaşanmıştır. Bu dönemle birlikte metafizik olarak tanımlanan yeni durumların somut karşılıkları ortaya çıkmıştır (Cassirer, 1984: 178). Bu süreç modernleşmeyi ortaya çıkartan argümanları da içinde barındırmaktadır. Bu durum içinde gelişen hızlı değişim karşısında mevcut siyasi ve idari yapılanmalarında yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu durum belli bir süre üretim ilişkilerinin de toplum bazında yeniden değerlendirilmesine sebep olmuştur. Böylece Aydınlanma süreci ve modernleşme sürecinin beraber gelişimiyle birlikte, iyi organize olmuş devlet modellerinin gerekliliği ciddi anlamda ortaya çıkmaya başlamıştır (Şahin, 2009: 129).

Bu şekilde olumlu referanslarla değerlendirilebileceği gibi Aydınlanma Çağı, XVIII. yüzyıl ortalarına gelindiğinde ise artık baş döndürücü bir hızla akmaya başladığına inanılan bir döneme geçişle farklı bir mecraya sürüklenmiştir. Fransız Devrimi, Aydınlanma düşünürlerinin gerçekleştirdiği veya gerçekleştirmek istediği toplumsal, düşünsel ve siyasal reformların vardığı nokta, yüzyıllardır oluşturulan felsefi anlayışın belli bir yönünün tek sonucu olarak nitelendirilmektedir (McClelland, 1996: 290). Ancak bu durumun Aydınlanma'nın özellikle Anglosakson anlayışına tezat bir şekilde geliştiği muhakkaktır. Bu da Fransa özelinde Aydınlanma sürecindeki karmaşık olguların söz konusu olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Aydınlanma'nın büyük oranda şekillendiği düşünceler içinde,

devrim ve radikal reform önerilerinin karşıtı hareketlerin güçlü olduğu ifade edilmektedir. Çünkü devrim ve reform “tepeden inmece” ve “aniden aşağıdan olan” hareketlerin açılanmasında kullanılan kavramlardır. Bu kavramlar Aydınlanma’nın oldukça karışık bir düşünceler yumağı olduğu yönündeki görüşleri de güçlendirmiştir (Goyard-Fabre, 2003: 135). Bu minvalde gelişen Fransız Aydınlanması’nda kendisini tam olarak bulduğu kabul edilen Aydınlanmacı “katı liberal” değerlerin, modern teorilerde Kıta Avrupa’sı düşünce geleneği içerisinde bütüncü, rasyonalist, devrimci ve kolektivist anlamda yer bulduğu kabul edilmiştir. Bu durum Aydınlanma’nın “aklı” ön plana çıkartan önü ile Anglosakson anlayıştan önemli farklılığı olarak günümüze kadar ulaşmayı başaran bir argümanı olarak görülmektedir (Özipek, 2004: 7).

Ayrıca bu gibi yorumlara konu edilebilen Aydınlanma’nın Fransız boyutu, filozofların toplumun tüm kesimleri tarafından kabul gördüğü ve akla olan ilgi ile hayranlığın doruğa ulaştığı bir dönem olarak coşkulu bir şekilde de nitelendirilmiştir. Birçok yazarın ifade ettiği gibi Fransız Aydınlanması, kendine özgü düşünce üretme yönünde yetersiz olarak kabul edilmiştir. Ancak bu dönem, politik kuramcılarının üç rakip okul içerisinde yer almasına ve sınıflandırılmasına zemin hazırlayabilecek şekilde de gelişmiştir. Voltaire’nin başını çektiği “Kralcılar”, Montesquieu’nün yazılarıyla önderlik ettiği “parlamentocular” ile Rousseau’nun genel irade nosyonunu izleyerek modern dönemin devlet düzeni üzerinde önemli etkileri olan “cumhuriyetçiler” bu politik grupları oluşturmuşlardır. Fransız Aydınlanması “reform”, “hümanizm” ile “Kilise düşmanlığı”nın bir arada yer aldığı düşüncelerin beraber ele alındığı bir dönemdir ve bu düşüncenin modern çağa hediyesi olarak kabul edilen “yurttaş” olgusunun yeniden ele alınması için geliştirilen düşünceleri büyük ölçüde etkilediği kabul edilmektedir (Miller ve diğerleri., 1994: 276-277).

Bu gibi birbirine tezat oluşturabilecek düzeyde görüşlerle dile getirilen Aydınlanma düşüncesi içerisinde çok farklı şekillerde gelişen felsefi anlayışların ele alınabilirliği tartışılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada Fransız Aydınlanması’nın ele alınış biçiminde belirleyici olduğu muhakkak olan Ansiklopedi ve onun çevresinde fikirleri gelişen düşünürler incelenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda önce, Fransız Aydınlanması’nın geliştiği değerlerin ve zihniyetin oluşumunda etkileri olan siyasal, sosyal ve ekonomik koşullar ele alınacaktır. Sonra da

Aydınlanma'nın zihinsel olarak daha katı değerler ve olgular üzerinden değerlendirilmesinde çok etkili olduğu görülen Ansiklopedi'nin ve Ansiklopedistlerin ortaya koyduğu fikirler geniş bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Aydınlanma'nın farklı mekânlarda, farklı anlamlarıyla ele alınabilmesi adına çalışmada bazı konular irdelenecek ve çalışma bu görüş minvalinde oluşturulacak bir sonuçla nihayetlenilmeye çalışılacaktır.

I. FRANSIZ AYDINLANMASI'NIN “KATI LİBERAL DEĞERLER” ÇERÇEVESİNDE GELİŞMESİNİN SOSYAL, EKONOMİK VE SİYASAL TEMELLERİ

Fransa, XVII. Yüzyıl ile XVIII. Yüzyıllardaki devlet yapısıyla “merkezi devlet” oluşumunun ilk modeli olarak kabul edilmiştir (Von Aster, 2004: 3). Bu yapı, Fransa'da düşünce gelişiminin farklı bir süreçte değerlendirilmesi ve yine siyaset felsefesi içerisinde değerlendirildiği zaman da merkezi devlet anlayışının belli argümanlar çerçevesinde gelişmesi için Devrim arifesinde önemli bir süreci ifade etmiştir (McClelland, 1996: 744-745).

1700'lü yılların başlarında Fransız nüfusu yirmi iki milyondur. Ülke nüfusunun sadece bir milyonu Ortaçağ ekonomik sistemi içerisinde değerlendirilen feodal düzen içerisinde görülebilecek eski “serf” nitelikteydi. Bu anlamda Fransa'daki nüfusun büyük bölümünü oluşturan toplum serflikten kurtulmuş, özgür olarak nitelendirilmekteydi. Ancak toplum üzerinde feodal dönemden kalma vergi ve hizmetlerin ortadan kalkmadığı ise bu dönem adına ifade edilebilmektedir. Bu durum toplumsal işlevleri bittiğine inanılan aristokrasinin halen maddi olarak güçlü bir kesim olmasını da beraberinde getiriyordu. Aylak ve asalak olarak görülen bu aristokrasi, Fransız toplumunun büyük bir kesimi tarafından nefret edilir hale gelmişti. Bu durum aristokrasiyi kendisine daima tehdit olarak gören Kral için de bu sınıfa karşı olumsuz tutum beslemeye imkan tanıyordu. Bu durum XVIII. yüzyıl başında toplumsal sınıflar arasındaki gerilimin oluşması adına önemli bir “sorun alanı” olarak görülmekteydi (Huberman, 1990: 142-143).

Bu süreçte Fransa'nın XVII. yüzyılda İngiltere'nin geçirmiş olduğu “tarımsal kapitalizm”in sağlamlaşması yönündeki adımlara ayak uyduramadığı da belirtilmelidir. Fransa, düşünsel, toplumsal ve siyasal gelişiminin farklı seyirlerde gitmesine neden olan tarihsel bir süreç geçirmiştir. İngiltere'de köylüler vermiş oldukları mücadeleler neticesinde kendi topraklarına sahip olmayı başarır iken; Fransız köylüleri merkezi otoritenin, kendi

geleceği adına bir tehdit olarak gördüğü soylulara karşı kendilerine verilen toprak ve mülkiyet imtiyazları sayesinde tarımsal ekonomi içerisine nüfuz edebilmişlerdir. Bu da merkezi otoritenin tamamen kendi durumunu muhafaza etmek için ortaya koyduğu kurallara göre şekillenen yeni bir toplumsal ve ekonomik düzenin var olmasına yol açmıştır (Mooers, 2000: 62-63).

Bu özelliklerdeki bir toplum kompozisyonuna sahip olan Fransa, yukarıda da belirtildiği gibi o dönemin devlet yapılanmasının tipik örneği olarak da gösterilmekteydi. Özellikle Avrupa’da 1715-1783 yılları arasındaki monarşik idarelerinin “despot” düzenini açıklamaya yönelik olarak ifade edilen ve bir idare anlayışı olarak görülen *ancien régime*, artık Aydınlanma Çağı’nın fikirleri çerçevesinde modası geçmiş, ilkel ve despotik, “köhne” adıyla ifade edilen yönetim şekli olarak belirtilmiştir. Fransız Devrimi ile mutlak monarşi’nin kısmen Avrupa düzleminde ortadan kaldırılması, *ancien régime*’nin sonu olarak kabul edilmiştir. Batı toplum yapısındaki sarsılmaların ve geleneksel ekonomik sistemin çöküşünün yaşandığı ve bu anlamda da güç dengelerinin belli toplumsal gruplar arasında yer değişikliğine sahne olduğu *ancien régime*, Aydınlanma döneminde, tartışılan devlet rejimlerinin son dönemlerini ifade edebilmesi adına önemli olarak görülmüştür (Ogg, 1972: 13).

Bu gelişmeler Aydınlanma’yla birlikte ele alındığı zaman da Fransa’da daha köktenci olarak nitelendirilebilecek gelişmelerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu durumun Kral ve Kilise’ye karşı oluşan toplumsal ve siyasal anlamdaki “menfi” tutumla birlikte değerlendirildiğinde de ciddi değerlendirmelere konu edilebileceği görülmektedir.

Kral’a ve Kilise’ye karşı geliştirilen olumsuz görüşlerin altyapısını hazırlayan düşünürlerin tümü, var olan politik düzenin sonuna ilişkin olarak homojen bir yapıda olmamıştır (Wright, 1987: 26-27). Özellikle Fransız Devrim’ine giden yolu, bu düşünürlerin bilinçli olarak hazırladıklarına dair kanının tam olarak gerçeği yansıtmadığına dair bazı görüşler mevcuttur. Bu bağlamda Fransız düşünürlerinin değişik şekillerde değerlendirilmelerine ihtiyaç olduğu görüşü dile getirilmektedir. Bazı yazarlar, bu düşünürleri Devrim öncesi ve sonrası birçok gelişmenin kışkırtıcısı olarak ifade etse de Jakobenlerin yapmış olduğu Devrim terörünün bu düşünürlere yorulması oldukça yanlış bir düşüncedir. Aydınlanma dönemindeki toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişmelerin bir sonucu olarak

kentlerde ortaya çıkan proletarya ile yeni burjuva sınıfı, yukarıda da belirtildiği gibi “demokratik hak arayışları”nda önemli bir görev üstlenmiştir. Aydınlanma düşüncesinin önemli bir merhalesinde, Fransız toplumsal ve siyasal dinamiklerini harekete geçiren gelişmelerle bir paralellik gösteren bu durum, ciddi anlamda tartışma konusu edilmiştir (Copleston, 2004: 12). Bu gibi karışık olarak nitelendirilebilecek toplumsal ve felsefi bir kompozisyonun ürünü olduğu görülen Fransız Aydınlanması’nın siyasal, sosyal ve felsefi anlamda birçok yönden radikal sonuçlar doğuracağı kabul edilmesi gereken bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

Bu öngörüye uygun olarak Devrime doğru mutlak monarşi iyice katılmış ve çağın zorunlu bir sonucu olduğu kabul edilen ekonomik gelişmeyle birlikte, Fransa’da devletin büyümesinden başka bir gelişme görülemediği ifade edilmektedir. Ancak devlet geleneğiyle Fransa’da, on sekizinci yüzyılda diğer Avrupa ülkelerine nazaran (İngiltere ve Hollanda hariç) nispeten zengin sayılabilecek bir nüfus ile ticaretin varlığı genel bir kabuldür. Fransızlar, Kuzey Amerika’nın hâkimiyeti için yaptıkları savaşta İngilizlere yenilmişlerdir. Yenilgiye rağmen, köle ticaretinde dünyada önemli rollerini devam ettirmişler ve Karayib Adaları’ndaki topraklarından gelen tarım ürünleriyle büyük kazançlar elde etmeyi sürdürmüşlerdir. Ayrıca Fransa on sekizinci yüzyılın çok büyük bir bölümünü düşmanlarıyla yapmış olduğu savaşlarla geçirmiş ve bunların birçoğundan yine toprak ve mali yönden kârlı çıkmıştır. Bu güç, *ancien régime* olarak adlandırılan dönemde merkezi devletin idari, mali ve askeri olarak gücü ile etkinliğinin sürdürülebilmesi adına önemli olarak görülmüştür. *Ancien régime*’nin son dönemleri birçok yazar tarafından Fransa’nın, monarşik devletin bu güçlü yapısı sebebiyle, “yarı despotik” bir dönem olarak da ifade edilmektedir (Poggi, 2002: 132). Bu katı yönetim anlayışının, toplumsal ve siyasal olarak gördüğü karşılık da Devrim’e giden süreçte kendisini yine katı düşüncelerle bezenmiş bir “otorite” karşıtlığıyla kendisini göstermiştir.

Bu anlayış, Mooers’e göre aynı zamanda Fransa’nın mutlak sorunlarının da gün yüzüne çıktığı bir dönemi işaret etmektedir. Bu sorunlardan biri olan yerel soyluların özgül çıkarlarına göre işleyen “feodal merkezîyetçilik” ile de toplumun diğer katmanları arasındaki çatışmaları güçlendirmiştir. Monarşinin katı işleyişi, yerel soylular üzerinde de Devrim’den iki yüzyıl öncesine gidecek şekilde artmış olsa da feodal kurallar toplum üzerindeki etkilerini belli oranda sürdürmekteydi. Soylular, bu özerkliklerini sürdürebilmek için merkeze daha da yaklaşmış, hatta ona maddi yönlerden el açar pozisyona gelmelerine rağmen, toplum

üzerindeki baskılarını sürdürmekten geri kalmamışlardır. Bu durum merkez ile Kilise’ye karşı olanların aynı zaman da soylularla da problemlerini arttırmaktadır. Böylece Devrim’e yaklaşıldığında Fransa’daki sosyal gruplar arasındaki toplumsal gerilim yükselen bir grafikte artmıştır (Mooers, 2000: 66-67).

Merkezi idarenin katı yönetim anlayışıyla yükseldiği görülen ve toplumlar arasındaki anlaşmazlıklardan beslenen bu dönemin sonlarına doğru, 1779 yılında maliye nazırı olan Turgot, bütçede 22 milyon franklık bir açıkla karşılaşmıştır. Bu da despotik eğilimlerle topluma yaklaşan yönetimin, toplum üzerindeki baskılarının artmasına neden olmuştur. Çünkü henüz tahsil edilmemiş vergilerin de harcandığı tespit edilince, devletin bütçe açığı 78 milyon franka çıkmıştır. Gelişmeler “devletin “bekası” adına Turgot’un bir ıslah programı uygulamaya koyma isteğine dönüşünce de toplumun yoksul kesimi üzerindeki mali yük kaçınılmaz düzeyde artmıştır (Von Aster, 2004: 42).

Döneme ilişkin olarak ifade edilen bütün bu olumsuz tablolarla birlikte, Ansiklopedi’nin içinde barındırdığı özgürlük vaaz eden ve “salt” aklıyla hareket eden bir toplum tasarımı Fransa adına “kendi belirlediği ölçütlere göre, kapitalizme (siyasal, sosyal ve ekonomik bir sistem olarak) doğru evrimsel gelişmenin *locus*’unu temsil” etmiştir. Bu anlayış içerisinde zaman zaman evrimciliği de barındırır da Kıta Avrupası’nda sürekliliği olmayan, kırılğan ve merkezi devleti toplumsallaşma adına sosyal olguların her noktasına sokan ve düşünsel anlamda otoritenin belli şekillerini “makul” gösteren bir yapının oluşmasına neden olmuştur (Mooers, 2000: 58-59).

Fransa adına yaşanan süreç, yüksek vergilerle haklarını devam ettirmeye çalışan zümrelerin eleştirilerine neden olurken, devletin kendi eliyle para bulmak için ihtiyaç duyulduğunda ve vergi toplanması gerektiğinde, yeni belli idari, mali ve askeri güçlerle donanmış güçlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (McClelland, 1996: 292). Bu gelişmelerin hepsi birden Fransız Aydınlanması’nın birçok yönden “katı” olarak nitelendirilen bir şekilde gelişmesinde önemli olmuştur. Bu gelişmenin felsefi ve düşünsel yönünün yol alabilmesi için ele alınan bir aygıtın “yol göstericiliğine” bağlı olduğunu da göstermiştir. Bu anlamda Aydınlanmacı ve özellikle Kilise karşıtı olarak görülebilecek düşünürlerin ortaya çıkardıkları Ansiklopedi’nin gündeme gelmesini sağlamıştır (Ağaoğulları ve diğerleri, 2005: 292-293). Özellikle Kilise karşıtlığı meselesinin Hristiyanlık içerisindeki inanç

dönüşümlerinin bir sonucu olduğu da vurgulanabilir. Batı dünyasındaki inanç anlayışlarının, Kilise orijininden toplumsal ve ekonomik ilişkilerin dönüşüme geçtiği Ortaçağ döneminde belli aşınmalarla oluştuğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda XVI. yüzyılla birlikte ticaretin önemli bir meta haline gelmesiyle, Kilise'nin yeni toplumsal dinamikleri açıklayabilmesi adına bazı sıkıntılar yaşanmaya başlandığı kabul edilmektedir (Akalın, 2008: 5).

Bu tür gelişmelerle birlikte oluştuğu ifade edilebilecek olan Ansiklopedi'nin, Aydınlanma Çağı'nın iki önemli argümanı olarak görülen “aklı” ve “tutku”yu insanların gündemine soktuğu söylenebilir. Bu iki olgu, Aydınlanma döneminde Avrupa'daki hukuki ve idari reformların toplumsal anlamda umut verdiği inanan bir şekilde ele alınmalarını zorlaştırmıştır. Aydınlanma düşünürlerinin antik bir şekilde özgürlükçü ve eşitlikçi şekilde dile getirilen görüşleri, istikrarlı ve ılımlı bir devlet yapısı yerine, siyasal evrenin tamamen yeniden şekillendirilebileceğini vaaz eden tutarsızlıklarla bezeli “despotik” anlayışların oluşmasına neden olmuştur (Goyard-Fabre, 2003: 131). Bu oluşum için de Ansiklopedi'nin yeri Fransa adına belirleyici olmuştur.

II. FRANSIZ AYDINLANMASI'NIN SOSYAL VE SİYASAL SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLEBİLMESİNDE ANSİKLOPEDİ'NİN/ ANSİKLOPEDİSTLER'İN ÖNEMİ

Yukarıda izah edilmeye çalışılan bir iklim içerisinde oluşturulan Ansiklopedi, Fransız fikir dünyasının XVIII. yüzyıldaki siyaset, felsefe ve din konularındaki görüşlerinin en önemli yansıması olarak kabul edilmiştir. Bu düşüncenin temsilcileri, Aydınlanma'nın dine ve otoriteye yönelik kuşkucu, eleştirel bakış açılarının gelişmesinde öncü rol oynamışlardır (Ağaoğulları ve diğerleri, 2005: 294).

Bu bağlamda ele alınan Ansiklopedi'ye ve Fransız Aydınlanması'na belirleyici özelliğini kazandıran unsurun da siyasal bir “akıl araştırması” olduğu görülmektedir. Bu durumun iki amacı, birbirlerinden ayrılmaz bir şekilde devletin güçlendirilmesi aracılığıyla toplumsal düzeni akla dayanır bir hale getirebilmek ve geleneksel düzenin bireyin üzerine çökeltiğine inanan güçlü sembolik etkenlerin ortadan kaldırılmasını sağlamaktır. Bu amaçların ise ciddi olarak siyasal amaçları içeren bir tarzda dile getirildiği bir gerçektir. Bu nedenle de Fransız Aydınlanması'nın en önemli argümanı olan Ansiklopedi ile onun

çerçevesinde bulunan düşünürlerin temel fikirlerinin bu amaçlar çerçevesinde geliştiği de bir gerçektir (Raynaud, 2003: 338).

Somut anlamda Ansiklopedi'ye katkı sağlayan yazarların yukarıdaki amaçlara uygun hareket etmeleri yanında, düşünsel bir bütünlük oluşturabilme anlamında ise “homojen” bir birliktelik içerisinde gösterilememişlerdir. Ancak Ansiklopedistler olarak anılan düşünürler, Aydınlanma'nın bir amaç birliğinin ifadesi olarak bu esere olan katkıları veya paralel görüşlerin işlenmesi için uygun düşünsel zeminin hazırlanması adına hala önemli şahsiyetler olarak kabul edilmişlerdir. Bu şekliyle dönemin farklı görüşlerinin “ortak” lisanı haline gelen Ansiklopedi, ilk kez yayıncılık işinin Avrupa'da ne kadar etkili olabileceğinin ve kârlı addedilebileceğinin bir kanıtı olarak da kabul edilmiştir. Basımı ve dağıtımı, döneminde bazı kısıtlamalara rağmen dört bini bulmuş olan Ansiklopedi, seri basım eserlerin abone sistemine göre dağıtılması adına ilk örneklerden biri olarak da önemli olarak algılanmıştır (Hampson, 1991: 66).

Ansiklopedi'nin oluşmasında etken olan XVIII. yüzyıl Fransız filozoflarının tümünde Copleston'a göre, var olan politik düzene olan düşmanlıkları ve yukarıda izah edilmeye çalışılan siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlardan bir çıkış yolu olarak görülen Devrim'e giden yolun “ortak düşünce” olduğu görülmektedir. Bu yorumlara rağmen, Fransız filozoflarının çalışmalarının Aydınlanma'nın bir yönünü ele alan farklı çalışmalarda buldukları da iddia edilebilmektedir. Ancak genel kanı odur ki bu dönemin düşünürlerinin fikirlerinin, Devrim sonrası iktidarın önemli uygulayıcıları olarak görülen Jakobenlerin yaptıkları fiilleri beslediğidir. Ancak Devrim sonrası Jakobenlerin yapmış olduklarına ilişkin olarak, XVIII. yüzyılda yaşanan toplumsal-politik gelişmelerin bu sonucu oluşturmasının doğal olduğu da belirtilebilmektedir. Çünkü bu evre Sanayi Devrimi ile burjuvazi oluşumunun sonunda meydana gelen oluşumla, halk kitlelerinin taleplerinin arttığı bir dönemi de ifade etmesi adına çeşitli değerlendirmelere de konu edilebilmiştir (2004: 12).

Bu bağlamda ele alındığında toplumsal, siyasal ve ekonomik etkenlerden sonra Ansiklopedi'nin oluşmasında fiili anlamda da büyük katkıları olan Diderot¹, Ansiklopedi'nin editörlük görevini üstlenmiş, bu projenin bitirebilmesi adına önemli katkılarda bulunmuştur.

¹Ansiklopedi'nin oluşmasında büyük katkıları olan Diderot, Ansiklopedi'nin editörlük görevinde bulunmuş, bu projenin bitirebilmesi adına önemli katkılarda bulunmuştur. Din konusunda deist bir tavır ortaya koyan Diderot, materyalizmin önemli savunucularından biri olarak ortaya çıkmıştır (Cevizci, 2002: 152-157).

Din konusunda “deist” bir tavır ortaya koyan Diderot, materyalizmin önemli savunucularından biri olarak ortaya çıkmıştır (Cevizci, 2002: 152-157).

Ansiklopedi’nin Diderot ile beraber iki mimarından biri olan d’Alembert², Fransız Aydınlanması’nın akılcılık, ilerlemeciliğin ve bilimciliğin temsilcilerinden olarak gösterilmektedir. Pozitivizmin öncül düşünürlerinden olarak görülen d’Alembert, “bilgiyi bir güç olarak” tarif etmiş ve “ilerlemenin anahtarının bilim olduğunu” savunmuştur. Aydınlanma’nın doğa bilimleri üzerindeki etkileriyle ilgili eserler vermiştir (Gökberk, 1999: 317).

Yukarıda da belirtildiği gibi, Ansiklopedi’nin yayınlanması zaman zaman belli baskılar nedeniyle birçok zorluktan sonra mümkün olabilmıştır. Zamanın hükümetleri, bu çalışmanın Kraliyet yetkilerine ve dine karşı zararlı olabileceği gerekçesiyle eserin yayınlanmasını durdurmaya çalışmışlardır. Bu baskılardan dolayı d’Alembert, 1758 yılında eserin yazımından çekilmiştir. Eserin yazımında yalnız kalan Diderot, Fransız hükümetine bütün iş tamamlanıncaya kadar yayımlanmayacağı garantisini verince, Ansiklopedi’nin tamamlanmasına izin verilmiştir.³ Bu izne rağmen, aynı nedenler ileri sürülerek belli bir süre yayımı engellenen Ansiklopedi’nin, ilk bölümü Hollanda’nın Amsterdam kentinde neşredilebilmiştir. En sonunda uygun ortamın sağlanabildiği 1780 yılında, otuz beş ciltten oluşan Ansiklopedi ancak Fransa’da yayınlanabilmiştir ve bu aşamadan sonra birçok dile çevrilerek, Avrupa’da da yayımlanarak, dağıtılmıştır (Copleston, 2004: 57).

Ansiklopedi ile anılan veya onun çevresindeki görüşlerle Fransız Aydınlanması içerisinde değerlendirilen diğer düşünürler şu şekilde sıralanmıştır: Fontenelle, Voltaire,

²Ansiklopedi’nin Diderot ile beraber iki mimarından biri olan d’Alembert, Fransız Aydınlanması’nın akılcılık, ilerlemeciliğin ve bilimciliğin temsilcilerinden olarak gösterilmektedir. Pozitivizmin öncül düşünürlerinden olarak görülen d’Alembert, “bilgiyi bir güç olarak” tarif etmiş ve “ilerlemenin anahtarının bilim olduğunu” savunmuştur. Aydınlanma’nın doğa bilimleri üzerindeki etkileriyle ilgili eserler vermiştir (Gökberk, 1999: 317).

³Newton fiziği ile Locke’nin siyaset felsefesini Fransa düşüncesi içerisine sokma uğraşı veren Voltaire, zaman zaman Kralcı olarak da görülmüştür. Görüşleri genelde İngiliz düşünce geleneğine paralel olarak temsili hükümet, bu hükümetin düşünce hürriyetine verdiği geniş izin ile yayın özgürlüğünün Fransa’da yayılması üzerine yoğunlaşmıştır. Büyük bir halk hareketine karşı çıkan ve bilim adamları ile felsefecilerin özgür ortamda faaliyetleri göstermesi üzerinde duran Voltaire’in düşünceleri, İngiliz düşüncelerinden farklı bir yönü olmaması sebebiyle eleştirilmiştir. Edebi eserleriyle ön plana çıkan Voltaire, yaşadığı dönem boyunca fikirleri ciddiye alınan ve dinlenen biri olarak Fransız Aydınlanması’nın önemli şahsiyetlerinden biri olarak görülmüştür (Sabine, 1969: 250-251).

Hélvetius, Turgot⁴, Cabanis, La Mettrie ve d'Holbach. Ayrıca Rousseau, Condorcet ve Condillac'da zaman zaman Ansiklopedi çerçevesindeki faaliyetler içerisinde bulunmuşlardır.

Ansiklopedi'nin yazımı, 1751 yılında 1772 yılına kadar belli sorunlarla sürdürülebilmiştir. Bu dönemin uzun sürme nedeni ise zaman zaman çalışmanın belli bölümlerinin sansüre uğraması ve eseri yazanların eseri bitirebilmek adına devlet yöneticileriyle uzlaşmaları olarak gösterilmiştir. İlk düşünüldüğünde on yedi cilt ve on bir ciltlik bir tablolar dizisi olarak çıkartılması kabul edilmiş olan çalışmanın, ilk yayınlandığı tarih olan 1780'e gelindiğinde ise otuz beş cildi bulduğu görülmüştür.

Bu süreçte yine Aydınlanma'nın tüm yönleriyle Fransa'da tartışılmasını sağlayan ve Newton fiziği ile Locke'nin siyaset felsefesini Fransa düşüncesi içerisine sokma uğraşı veren Voltaire, zaman zaman Kralcı olarak da görülmüştür. Görüşleri genelde İngiliz düşünce geleneğine paralel olarak temsili hükümet, bu hükümetin düşünce hürriyetine verdiği geniş izin ile yayın özgürlüğünün Fransa'da yayılması üzerine yoğunlaşmıştır. Büyük bir halk hareketine karşı çıkan ve bilim adamları ile felsefecilerin özgür ortamda faaliyet göstermesi üzerinde duran Voltaire'in düşünceleri, İngiliz düşünürlerinden genel perspektifinden farklı bir yönü olmaması sebebiyle eleştirilmiştir. Edebi eserleriyle ön plana çıkan Voltaire, yaşadığı dönem boyunca fikirleri ciddiye alınan ve dinlenen biri olarak Fransız Aydınlanması'nın önemli şahsiyetlerinden biri olarak görülmüştür (Sabine, 1969: 250-251).

Bu dönemde Fransız aydınlanmasının tipik fikirlerinin temsilcisi olarak görülebilen ve bir tıp doktoru olan La Mettrie ise doğal olayların insanlar üzerindeki fizyolojik, ruhsal etkilerinin incelenmesine kendisini adanmıştır. *Ruhun Doğal Tarihi* adlı eserinde insanın ruhsal yaşamı üzerinde duran La Mettrie, Aydınlanmanın akla verdiği değer anlaşılabilmesi adına önemli, insan isteklerinin tamamen duyumlarından doğduğunu ve bununla ancak eğitimle geliştirilebileceği iddia etmesiyle ön plana çıkmıştır. Duyular olmadan hiçbir düşüncenin

⁴Fransa'nın güçlü aristokrat ailelerinden birine mensup olan Turgot, Aydınlanma döneminin yegâne Fransız iktisatçısı olarak bilinmektedir. Turgot, ticaret ile nakliyeciliğin artmasının bir ülkedeki ekonominin canlanabilmesi için önemli olduğunu vurgulamış ve bu durumun fakir toplumun üzerindeki vergi yükünün azaltılabileceğinin tek yolu olduğunu savunmuştur. Louis XVI'nın maliye nazırı olarak ünlenen Turgot, Aydınlanma öncesinde ülkenin ekonomik durumunu düzeltmek için oldukça radikal kararlar almış ve sarayın yaptığı lüks, gereksiz harcamaları kamuoyuyla paylaşması nedeniyle, Devrim'in oluşmasında önemli bir katkısı olmuştur. Turgot ayrıca, önemli bir aristokrat ailesinden gelmesine rağmen, hayatı boyunca soyluluk unvanlarını hiç kullanmamıştır (Von Aster, 2004: 42-43).

oluşamayacağını ve eğitim ile öğretim düzeyinin düşük olduğu ortamlarda düşüncelerin yetersizliğinin söz konusu olmadığını belirten düşünür, ruhsal her türlü tutumunun fizyolojik süreçlerle ele alındığında anlamlı olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Bu düşünürün görüşlerinin temeli, bu şekilde ruhsal, metafizik ve duygusal davranışların, bedenden bağımsız ele alındığında “geçersiz” olduğu “materyalist” bir düşünce oluşturmuştur (Copleston, 2004: 66-67).

Bu görüşlerin yanı sıra düşünceleriyle zaman zaman Fransız Aydınlanması'nın daha “ılımlı” bir yönünü oluşturması ve iktisadi alanda Aydınlanmacı düşüncenin önemli bir ayağını oluşturan Turgot'un da düşüncelerinin incelenmesi önemlidir. Fransa'nın önemli aristokrat ailelerinden birine mensup olan Turgot da Aydınlanma döneminin yegâne Fransız iktisatçısı olarak bilinmektedir. Turgot, ticaret ile nakliyeciliğin artmasının bir ülkedeki ekonominin canlanabilmesi için önemli olduğunu vurgulamış ve bu durumun fakir toplumun üzerindeki vergi yükünün azaltılabilesinin tek yolu olduğunu savunmuştur (Von Aster, 2004: 42).

Louis XVI'nın maliye nazırı olarak ünlenen Turgot, Aydınlanma öncesinde ülkenin ekonomik durumunu düzeltmek için oldukça radikal kararlar almış ve sarayın yaptığı lüks ve gereksiz harcamaları kamuoyuyla paylaşması nedeniyle, Devrim'in oluşmasında önemli bir katkısı olmuştur. Turgot ayrıca, önemli bir aristokrat ailesinden gelmesine rağmen, hayatı boyunca soyluluk unvanlarını hiç kullanmamıştır (Von Aster, 2004: 43).

Turgot'un yukarıda açıklanmaya çalışılan bu tutumu Aydınlanma'nın eşit bireylerden oluşan bir toplum tasarımının bir aristokrat üzerinde etkilerinin tartışılmasında kullanılabileceği gibi, toplumun elit tabakası olan aristokrasi içinde de geleneksel değerlere ve kültürel toplumsal kodlara karşı gelişin Aydınlanma'nın erken dönemlerdeki etkilerinin anlaşılabilmesi adına önemli bir örnek olarak gösterilebilir.

Gerçekten Ansiklopedi çevresinde bulunan bu şahsiyetlerin on yedinci yüzyılda yaşayan Descartes, Leibniz, Spinoza, Locke veya Hobbes gibi düşünürlerin düşünceleriyle yarışmadıkları ve bu dönem ile önceki yüzyıllardaki felsefi birikim ile oluşmaya başlayan “metafizik ahlak” anlayışını topluma kazandırma arayışı içinde oldukları gösterilebilir.

Bu şekilde ele alınan yeni görüş, eskiden dile getirilen teorik görüşlerin pratiğe dönüştürülmesi noktasında gelişmiştir. Ansiklopedistler'in, bu teorik düşüncelerin pratiğe

dönüştürülebilmesi için Fransa adına faaliyet gösteren ve kafa yoran düşünürler olarak ele alınması gerektiği ifade edilmektedir. Onlara göre düşünce artık soyut değil, siyasal değişimin bir silahı olarak görülmekteydi. Bu dönüşüm yaşanırken Fransa'daki akıl ile bilimsel bilginin ön planda değerlendirilmesine yönelik girişimler ile tartışmalar, Ansiklopedi çevresinde gelişmiş ve Ansiklopedistler'in görüşleriyle şekillenmiştir.

Ansiklopedi'nin yazılması ve yayınlanmasında yaşanan sıkıntılardan ötürü, makalelerde anlatılan birçok düşünce – yayınlayan kişilerin de bunu kabul ettikleri gibieserin dışında bırakılmıştır. Bu durum daha sonra makalelerin ayrıntılarında daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Bu anlamda bazı makaleler büyük ayrıntılara yer verip yorumlarla güçlendirilirken, bazı makalelerin de belli noktalara dokunmama kaygısı çok dikkat çekmiş ve makalelerin eksikliği sonradan tartışma konusu olmuştur. Bazı makalelerdeki eşgüdümsüzlük ile maddelerin özüne ilişkin bilgilerdeki eksikliklere rağmen, bu makaleler Ansiklopedinin dönemini ciddi anlamda etkilemiş bir eser olarak kabul edilmiştir. Birçok yazar tarafından Ansiklopedi'nin, Fransız Aydınlanması'nın da ana metni olarak kabul edilmesi, eserin önemli bir metin olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni ise, bu eserin okuyucuya yalnızca entelektüel bilgi birikimini aktarma amacı gütmemesi ve yazıldığı dönemde Fransa ile Avrupa kamuoyuna belli amaçlarla yol göstermek, şekillendirmek amacı taşıdığı görüşüdür. Bu görüşe uygun olarak eserin yayımı halktan, entelektüel kesimden, aydınlardan ve devrin hükümetlerinden ayrı ayrı tepkilerle karşılanmıştır. Bu eserle ilgili o dönem adına yapılan yorum şudur: “...akla ve özgürlüğe hayran bir düşüncenin ürünü ve Kilise ile var olan politik düzenin düşmanı olan bir yapının yansımasıydı” (Copleston, 2004: 58).

Bu yapı, artık kendisini hissettiren, ama daha önce hiçbir düşünür tarafından adı konulamamış bir ideolojinin ürünü olan “Pozitivist anlayış”ın⁵ temeliydi. Bu anlayış hem

⁵Pozitivizm, Aydınlanma döneminde özellikle de Fransız Aydınlanması'nın bir özelliği olarak gündeme geldiğine inanılan, fakat Auguste Comte tarafından kendi önerdiği toplum bilimini tanımlamak amacıyla kullandığı bir ifade olarak belirtilen ve bu şekilde gündeme gelen bir kavram olarak nitelendirilmiştir. Bir felsefi anlayış olarak kabul edilen Pozitivizm, “bilim felsefesi” olarak da adlandırılmış ve doğrudan “ampirist” geleneği içine alır şekilde gelişmiştir. Bu anlayışta tüm “metafizik” görüşler ve “geleneksel” olarak kabul edilmiş kavramlar tanımlanılmaz olarak nitelendirilmiş, bu ve bunlar gibi görüşlerin yerini sistematik olarak gözlem ve deneye dayalı “pozitif” bilgi ön plana çıkarılmıştır. Toplumsal anlamda ise Pozitivizm, belirlediği yöntemlerle birlikte her bilgi dalının geçmesi gereken ardışık durumlar yasasının olabileceğini kabul etmiştir. Comte bu görüşlerden yola çıkarak tüm insan topluluklarının ve onların gerçekleştirdiği eylemlerin kendisine hâkim olan

Fransız hem de Batı düşüncesinin günümüze kadar ki serüvenini etkileyecek yeni bir dönemin başlangıcı kabul edilebilmektedir.

Ansiklopedi ile ele alındığında Fransız ayağının birçok yönden olumsuz olarak algılanabilecek olan “katı liberal” değerlerle bezeli Aydınlanma siyasal düşüncesi içerisindeki akımlardan biri de Devrimci ve toplumu homojenize hale getirme düşüncesinin tezahürü olarak algılanabilecek olan ve kolektif hareketler içerisinde değerlendiren kolektivist birçok fikrin bu süreçte tekrar önem kazanması olarak ele alınmıştır.

Bu görüşe paralel olarak özellikle Anglo-Sakson düşünce çerçevesinde gelişen yeni “Kralcı” ve aristokrasiyi farklı yönleriyle ön plana çıkartan yeni “parlamentarist” düşüncelere karşı alternatif teşkil eden yeni tez, Rousseau ile birlikte yeniden keşfedilmiştir. Bu bağlamda Fransız Devrimi’nden sonra ele alınmaya başlanan yeni düşünceler, aklı ön planda tutan, bireyi ön plana çıkaran ama onu toplumun içinde yurttaş haklarıyla ele alan “genel irade” nosyonuyla birlikte, dünyadaki diğer tüm iktidarlara (monaşik, aristokratik ve teokratik) karşı güçlü olarak kendisini savunabilecek nitelikte formüle edilmeye çalışılmıştır. Bu akımdan Fransız Aydınlanma düşünürlerinin büyük çoğunluğu bir şekilde etkilenmiş ve verdikleri eserlerde bu düşünceye atıfta bulunmuşlardır. Birçok Fransız düşünür, ister teorik ister tarihsel anlamda olsun katı liberal düşünceleri dönemlerine tanıtmış ve bu anlamda Fransız Devrimi öncesi bu fikrin “öncülleri” olarak görülmüşlerdir. Ayrıca bu düşünürler, “yurttaş” anlayışının katı liberal değerler bağlamında aklı ön plana çıkartan “yeni” olarak değerlendirilebilecek toplumu baz alan düşünceler içerisinde gelişmesinde önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir (Bell, 2001: 1224).

Bu ele alışın Ansiklopedistlerin materyalist ve liberal değerleri toplumsal gelişim için önemli bir “araç” olarak gören düşüncelerin paralelinde geliştiği görülmüştür. Bu durum

bir entelektüel formların şekillenmesinden yola çıkarak, toplumların gelişmesine yönelik olarak bazı “yasalar” ortaya koymaya çalışmıştır. Pozitivizm, bilgiyi, bilimi ve her şeyin neden ve sonucunun değerlendirilebileceği somut gerçeklikleri temel alarak doğanın ve toplumsal olana ilişkin tüm düzensizliklerin ortadan kaldırılacağına inanmıştır. Fransız Cumhuriyet Tarihi’ne ilişkin yaşanan gelişmeler ve dönüşümler ise bu görüş çerçevesinde ele alınmış ve Comte’nin fikirlerinin somut olarak uygulanması adına bir deneme alanı olarak da zaman zaman değerlendirilmiştir (Marshall, 1999: 598-599). Pozitivist düşüncenin gelişmesi adına Ansiklopedi çerçevesinde gelişen fikirlerin önemi birçok kereler dile getirilmiştir. Bu anlamda “*La République des Universitaires, 1870-1940*” adlı eserde, Pozitivizm Fransa’da uygulamaya konulan “rejimin resmi ideolojisi” olarak nitelendirilmiş ve Fransız Aydınlanma felsefesinin “geleneksel” düşünce içerisine girebilmesine yönelik ortaya konan teorilerin hepsinin kökenini Aydınlanmacı “akıl” ile Pozitivizm’e bağlanmıştır (aktaran Measure, 1999: 310).

Pozitivizm’in ele alınışında normatif ve salt akli referans alan görüşlerle birleştiğinde evrensel değerlerin yeniden değerlendirilmesi gibi bir sonuç ortaya çıkardığı muhakkaktır. Bu nedenle Ansiklopedistlerin kendilerinden sonraki dönemde (önceleri Fransa özelinde, daha sonra da tüm Kıta Avrupa’sı geleneği için) sadece düşünsel değil toplum ile devlet üzerinde idari, hukuki ve ekonomik süreçlerin gelişiminde de güçlü bir etkileri olduğu kabul edilmelidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Batının sosyal, siyasal, felsefi ve ekonomik yönden modern dönemlerde elde ettiği düşünsel birikimin Aydınlanma Çağı’yla birlikte anlamlı hale geldiği görülmektedir. Ancak Aydınlanma’nın Batı’da Anglosakson ve Kıta Avrupa’sı gelenekleri dâhilinde birçok yönden aynı kaynaklardan beslendiği kabul edilse de algılanışı, ortaya konuşu ve pratik olarak ele alınmasında bazı farklılıklar olduğu kabul edilmektedir. Bu farklılıklarla birlikte, liberal değerlerin birey ve toplum için ele alınışında ciddi düşünsel ayrımların Aydınlanma’dan etkilenen toplumların tarihsel, sosyal, idari ve ekonomik koşullarından kaynaklandığı iddia edilebilir. Bu nedenle Sabine’nin “ ... XVIII. yüzyılda siyasal teorinin merkezi Fransa’ydı” (1969: 229) önermesinden hareketle, Fransa’nın Aydınlanma düşüncesinin önemli olarak algılanan düşüncelerinin incelenmesi için önemli bir örnek olduğu görülebilir. Bu nedenle Aydınlanma’nın Fransa’da algılanması ve bu algının somut yansıması olarak ele alınan Ansiklopedi çerçevesinde gelişen düşüncelerin, modern dönemdeki siyaset felsefesinin ele alınışında ciddi sonuçlar doğurduğu görülmüştür.

Aklı ve toplumun kutsayan Aydınlanma düşüncesi, Fransız Aydınlanması içinde Ansiklopedi çevresinde gelişen düşüncelerle birlikte, dinden, otoriter yönetimler ile geleneksel kültürel değerlerden topyekûn “özgürleşmeyi” vaaz eden, “katı” bir liberal anlayışın/anlayışların gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Bu tip bir Aydınlanmacı düşünce, topyekûn olarak geleneksel değerleri yıkmaya girişmiş ve Fransız Devrimi’nin günümüze kadar getirdiği evrenselci, devrimci, Jakoben, homojenize edici anlayışın günümüze kadar uzanan ideolojilerin de temellerinin atılmasında etken bir rol üstlenmiştir. Bu durum XVIII. yüzyıl Fransa’sında ve Avrupa’nın Kıta bölümünde toplumların ve bireyin, “liberal değerleri” algılayarak mutlak otoriter yönetimler ile Kilise’nin skolastik düşüncesinden kurtulabilmesi adına çok önemli bir işlevi görmesine yardımcı olmuştur. Bu durum ayrıca Fransız Devrimi

sonrası yaşanan gelişmelerle birlikte, XIX. yüzyılda Avrupa da toplumların insan hakları ve anayasal hakları bağlamında, ayrıca ulus-devlet oluşturabilme süreçlerinde teorik ve pratik olarak bir altyapı sağlamıştır. Ancak Aydınlanmacı düşüncelerin toplumsal her türlü olgunun tartışılmasında tabi olayların anlaşılmasıyla açıklamaya çalışılan Pozitivist düşüncenin oluşmasında da büyük etkili olmuştur.

Ansiklopedi bu süreçte Fransız toplumunun ve düşünürlerinin fikirlerini; salt akla değer vermesiyle, materyalist değerleri her şeyin üstünde tutan yapısıyla ve bireyin gerçek “özgürlüğü” için geleneksel tutumların insanların ruh dünyasından çıkarılması inancıyla güçlü bir şekilde etkilemiştir. Bugün, bireyi negatif ve pozitif haklar yönünde geliştiren düşüncelerin önünü açan birçok liberal değer tartışılması noktasında Ansiklopedi Aydınlanma'nın temel metinlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak geleneksel değerlerin yıkılması adına oluşturduğu düşünceleri ile materyalist- pozitivist yapısının toplumlar üzerindeki olumsuz etkileri ise hala tartışılmaktadır.

KAYNAKLAR

AĞAOĞULLARI, M. A., ZABCI F. Ç. ve ERGÜN, R. (2005), Kral-Devletten Ulus-Devlete, Ankara: İmge Kitabevi.

AKALIN, K. H. (2008), “Batıda Ekonomik Hayatın Rasyonelleşmesinde Evrensel Kardeşlik İdeali ve Bireysel Kazanç Emeli”, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı: 15, Ekim 2008, s. 1-17, <http://www.akademikbakis.org/15/kardeslik.pdf/24.09.2010>: 10:44.

BELL, D. A. (2001), “The Unberable Lightless of Being French: Law, Republicanism and National Identity at the End of the old Regime”, The American Historical Review, Vol. 106, No. 4, October, pp. 1215-1235.

CASSIRER, E. (1984), Devlet Efsanesi, Çev. Necla Arat, İstanbul: Remzi Kitabevi.

CEVİZCİ, A. (2002), Aydınlanma Felsefesi, Bursa: Ezgi Kitabevi.

COPLESTON, F. (2004), Aydınlanma ‘Fransız Aydınlanmasından Kant’a/Cilt: 6, Bölüm: 1’, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.

GOYARD-FABRE, S. (2003), “Aydınlanma”, Çev. Emel Ergun, Siyaset Felsefesi Sözlüğü, (Editörler: RAYNAUD, Philippe ve Stéphane Rials), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 126-138.

GÖKBERK, M. (1999), Felsefe Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

HAMPSON, N. (1991), Aydınlanma Çağı, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

HUBERMAN, L. (1990), Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla, Çev. Murat Belge, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

MARSHALL, G. (1999), Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

McCLELLAND, J. S. (1996), A History Of Western Political Thought, London and New York: Routledge.

MESURE, S. (1999), “La Politique Positiviste, d’Auguste Comte à la Tradition Républicaine”, sous la dir. RENAUT, Alain, Histoire de la Philosophie Politique, Cilt IV, Paris: Calmann-Lévy, s. 277-315.

MILLER, D. vd. (1994): Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I, Çev. Bülent Pakernevzat Kırac, Ankara: Ümit Yayıncılık.

MOOERS, C. (2000): Burjuva Avrupa’nın Kuruluşu, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi.

OGG, D. (1972), Europe Of The Ancien Régime ‘1715-1783’, Fontana History of Europe, London and Glasgow: Collins Clear-Type Press.

ÖZİPEK, B. B. (2004), Muhafazakârlık ‘Akıl Toplum Siyaset’, Ankara: Liberte Yayınları.

POGGI, G. (2002), Modern Devletin Gelişimi ‘Sosyolojik Bir Yaklaşım’, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

RAYNAUD, P. (2003), “Fransız Devrimi”, Çev. Necmettin Kâmil Sevil, Siyaset Felsefesi Sözlüğü, (Editörler: RAYNAUD, Philippe ve Stéphane Rials), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 338-348.

SABİNE, G. (1969), Siyasal Düşünceler Tarihi II ‘Yeniçağ’, Çev. Alp Öktem, Ankara: Sevinç Matbaası.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Sayı 23 Ocak – Şubat – Mart – 2011
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
<http://www.akademikbakis.org>

ŞAHİN, K. (2009), Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet, İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.

VON ASTER, E. (2004), Fransız İhtilali'nin Siyasi ve Sosyal Fikirleri, Haz. Şennur Şenel, Ankara: Phoenix Yayınevi.

WRIGHT, G. (1981), France 'In Modern Times', New York and London: W. W. Norton Company.